

Zelenka, Miloš

**Dějiny německého překladu v Polsku jako zprostředkovatel
slovansko-neslovanských vztahů ve střední Evropě**

Slavica litteraria. 2011, vol. 14, iss. 2, pp. 169-173

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115841>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

píše a tak nás se svým pojetím seznamuje. Důležitá je v tomto ohledu kapitola Situácia v slovenskej literatúre po roku 1989, kde se mapují i organizační formy slovenské spisovatelské obce a tzv. literární život včetně vydavatelské aktivity.

Autor má ovšem své priority osobní, subjektivní, vkusové, ale i ty dané objektivně. Více textu pak přirozeně věnuje autorům, jejichž tvorba začala nebo se zásadně utvářela právě v období po roce 1989 a které i přesahují hranice slovenské literatury, zejména ve směru slovensko-maďarském; to je jistě významný pozitivní, řekli bychom až areálový rys knížky. Nehledě na složitý ráz publikace vystihl autor velmi dobře i problém návaznosti na předchozí období u spisovatelů, jejichž tvorba má své jádro spíše před rokem 1989. Problém je věcně orientační: knížka by si zasloužila jmenový rejstřík s uvedením odkazů, kde najdeme toho nebo onoho spisovatele; takto s tím máme značné potíže a musíme je v jednotlivých oddílech dohledávat. Výborně autor vystihl i typologii literární tvorby: například v případě poezie mluví o pěti skupinách tvůrců (vliv Miroslava Válka, Osamělých běžců, návaznost na katolickou modernu, generace negující předcházející vývoj, neofeministické autorky). Šenkýř vlastně pokrývá všechny podstatné i méně podstatné jevy slovenské literatury od „moderních klasiků“ (Vojtech Mihálik, Miroslav Válek, Milan Rúfus, Lýdia Vadkerti-Gavorníková, Ľubomír Feldek, Štefan Moravčík, Peter Repka, Ivan Štrpka, Ivan Laučík aj.) po mladší, ale již zavedené generace (Kamil Peteraj, Ján Zambor, Dana Podracká, Ján Buzássy, Mila Haugová, Milan Richter, Vojtech Kondrót aj.) až po „hvězdy“ tohoto období (Daniel Hevier, Erik Jakub Groch, Stanislava Chrobáková-Repar, Peter Macsovszky, Nóra Ružičková, Andrej Hablák aj.) Totéž následuje v oddíle prózy (Dominik Tatarka, Ladislav Mňačko, Ladislav Ťažký, Anton Hykisch, Peter Ferko, Alexander Halvoník, Ján Tužinský, Peter Andruška, Milan Hvorecký, Ján Lenčo, Ján Johanides, Peter Jaroš, Ladislav Ballek, Pavel Vilikovský, Pavel Hruz, Dušan Mitana, Viliam Klimáček, Peter Pišťanek, Václav Pankovčín aj. Drama je objektivně popelkou, ale i tu autor výstižně pojednal o divadelním životě v zmíněném období a neopomněl nikoho významného (Osvald Zahradník, Ján Solovič, Eva Maliti-Fraňová aj.).

Důležité je, že Šenkár pojednává o literatuře po roce 1989 opravdu sine ira et studio, zklidněle a bez emocí s tím, že současně neskryje své vidění a preference. Když k zdatilosti realizované koncepce připočteme autorův živý jazyk a styl, je nesporné, že před sebou máme dobrou práci, která vzbudí zaslouženou pozornost i mimo Slovensko.

Ivo Pospíšil

DĚJINY NĚMECKÉHO PŘEKLADU V POLSKU JAKO ZPROSTŘEDKOVATEL SLOVANSKO-NESLOVANSKÝCH VZTAHŮ VE STŘEDNÍ EVROPĚ

Literatura niemiecka w Polsce. Przekład i recepcja. Red. Eugeniusz Czaplejewicz – Janusz Rohoziński. Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk, 2009. 336 s.

Sborník *Literatura niemiecka w Polsce. Przekład i recepcja* vydaný soukromou univerzitou v Pułtsku s finanční podporou fondu Polsko-německé spolupráce vzorně připravili zkušení editoři a literární vědci Eugeniusz Czaplejewicz a Janusz Rohoziński, emeritovaní profesoři z Varšavské univerzity. Sborník, který využívá teoretických pod-

nětů imagologie, dialogiky a interkulturní komparatistiky, aby načrtl celkový obraz i vývojovou linii polského zájmu o německou kulturu, obsahuje celkem třináct studií kompozičně rozdělených do osmi tematických bloků. Po úvodním metodologickém oddílu *Glosy sąsiadów z dwóch brzegów Europy: polskiego i niemieckiego* následují chronologicky uspořádané studie se záběrem od středověkého písemnictví až po současnou literaturu, které detailně mapují dějiny recepcce a překladů převážně německé kultury v polském kontextu, i když nechýbí ani opačné reflexe podchycující ohlas polských titulů v německém prostředí.

Úvodní oddíl zahajuje zásadní příspěvek E. Czaplejewicze *Z perspektywy dialogu, przekłady niemieckie Andrzeja Lama*, která představuje jakousi metodologickou direktivu celého sborníku a která hodnotí významné překlady známého polského germanisty A. Lama (s.11–29). Czaplejewicz jako stoupenec pragmatické poetiky a dialogické teorie literatury vychází z neoplatonské tradice literární vědy, translatologii jako vědu o překladu zařazuje do teorie literatury. Polská recepcce německé literatury představuje složitou, dosud komplexně nezmapovanou a problematickou oblast národních dějin literatury: Czaplejewicz se zde zamýšlí nad platností teze polské komparatistiky A. Nowické-Jeżowé, a to, že v historii „binárních vztahů“ polské kultury s Evropou dominují Itálie, Francie, Uhry a Čechy, zatímco ohlas německé kultury zůstává vědomě v pozadí. Podle Czaplejewicze lze menší frekvenci německých překladů vysvětlit typologickou diferencí obou literatur, s nepřítomností některých žánrů v domácím systému, především odlišnou mytologií a kulturními kódy. Zatímco polská kultura se konstituovala na základě dvou civilizačních sfér a tradic: klasické středomořské (řecko-římské) a židovsko-křesťanské s dominancí monolitního, nestrukturovaného katolictví, německé kulturní vědomí bylo složitější, vrstevnatější a utvářelo se až ze čtyř mytologických elementů. K antice a tradičnímu diferencovanému katolictví je možné přidat silný protestantský proud a také keltské kořeny, z nichž se formovalo germánské etnikum. Obdobně Czaplejewicz – možná s velkým criticismem – přisuzuje polské literatuře atributy, které v německém písemnictví zcela chybí: polskou literaturu považuje za „bouřlivou“, „drastickou“, „desperátskou“ a na příkladě *Pana Tadeáše* připomíná, že polská mentalita mohla vést až k mesianistickému ohrožení vlastní identity.

Druhá metodologicky laděná studie E. Brödnera *Kilka uwag o sytuacji literatury polskiej w Niemczech* (s. 31–41) se zamýšlí nad skutečností, proč polská literatura 19. století aspirující právem na světovost byla v německém kulturním prostředí málo známá a slabě recipována. Důvody spočívají v jednosměrné cirkulaci uměleckých proudů, které od počátku křesťanství putovaly ze Západu na Východ. Polský romantismus sice vykazuje bohatství témat, žánrovou pestrost a originalitu formy, ale německému univerzálně orientovanému čtenáři vadila koncentrace na ryze národní problémy, jimiž nežíla západní společnost. Situace se změnila až v meziválečném období, kdy polští modernisté a avantgardisté (W. Gombrowicz, S. I. Witkiewicz, C. Miłosz, S. Mrożek, B. Schulz, Z. Herbert ad.) kvalitativně pronikají do německého kulturního oběhu. Brödner v závěru studie podtrhuje skutečnost, že na přelomu 20. a 21. století v Německu panují protikladné názory na šíření a význam polské literatury za západními hranicemi. Provokativní literární kritik a publicista M. Reich-Ranicki přisuzuje polským textům atribut hodnotového regionalismu a provincialismu, zatímco K. Dedecius je velkým propagátorem a překladatelem polského písemnictví pro jeho výjimečnou uměleckou kvalitu.

Literárněhistorické bloky zahajuje exkurs do středověkého písemnictví studie A. Lama *Przekład poetycki z języka średnio-wysoko-niemieckiego na przykładzie Parsifala Wolframa von Eschenbach* (s. 45–68). Ta řeší složité otázky žánrové a prozodické adekvátnosti básnického překladu staroněmeckého eposu *Parsifal* od Wolframa von Eschenbacha. Lam, který sám *Parsifala* v roce 1996 po několikaletém tvůrčím úsilí přeložil, konfrontuje své translatické zásady s předchozím básnickým převodem od D. Kühna volně zacházejícím s originálem. Zatímco Lam ve své osobě spojuje básníka s filologem zachovává rytmicko-versologickou věrnost předloze, Kühnův překlad rezignuje na rým a představuje stylizovanou adaptaci využívající moderní lexiku. Polským překladům *Fausta* se věnují následující dvě studie. Jestliže J. Koźbiał v stati *Zagadka polskiej recepcji Fausta Goethego* (s. 71–93) se zamýšlí nad globálními modely čtení německého romantika v polské kulturní tradici A. Król v příspěvku *Moc i „nemoc“ słowa. Strategie translatorskie w polskich dwudziestowiecznych przekładach Fausta Goethego na przykładzie monologu z pierwszej części dzieła* (s. 95–124) prostřednictvím translatické komparace monologu z prvního dílu *Fausta* ukazuje na možná překladatelská pojetí a sémantické posuny v devíti pokusech realizovaných od roku 1926 do roku 1999. Oba badatelé se shodují, že množství interpretací dramatu nevyplývá z „otevřenosti“ díla, nýbrž je spíše výsledkem subjektivních ambic domácích překladatelů, kteří ne vždy přesně dokázali postihnout odlišnou roli náboženství v polských a německých dějinách. Hybridní textová struktura *Fausta* vyrůstá ze sekularizovaného protestantství a až radikálního osvícenského radikalismu, tedy z myšlenkových kořenů vzdálených polskému rigoróznímu katolicismu. Otázkou však zůstává, proč v ruské, rovněž doktrinářsky založené kultuře, recepcie *Fausta* probíhala bez problémů? Vysvětlení lze pravděpodobně hledat v „nepříbuzenském paralelním sousedění“, ve vzájemných „animozitách“ a ve způsobu kulturní komunikace, která vedla k vytváření společného areálu. A. Król mluví dokonce o „pauperizaci“ polských překladů, které nemohly adekvátně převést německý versologický systém a především zjednodušovaly reflexivní, kontemplativní pasáže *Fausta*.

Podobným osudem jako měla goethovská recepcie, prošla i další výrazná osobnost tzv. německé klasiky z přelomu 18. a 19. století F. Hölderlin, jímž se zabývá čtvrtý tematický oddíl. E. Szymanis v článku *Przekład Andrzeja Lama w polskiej recepcji Hölderlina* (s. 127–137) se vrací k překladatelskému umění germanisty A. Lama, který v duchu své metody se snaží zachovat filologickou i estetickou věrnost originálu na rozdíl od předchozích impresionistických překladů. Příspěvek T. Wójcika *Hölderlin, Heidegger, Celan. Kilka myśli o pewnym wierszu Tadeusza Różewicza* (s. 139–153) je rozбором intertextuálních souvislostí konkrétního verše polského básníka 20. století T. Różewicze „*Der Tod ist ein Meister aus Deutschland*“, který pochází ze sbírky *Plaskorzeźba* a který ukazuje na autorovu inspiraci německou klasikou a filozofy jako M. Heidegger, H. G. Gadamer ad. Różewiczův veršovaný text nasycený metaforami a překvapivými pointami dialogickou formou načrtává složité filozofické a psychobiografické portréty básníků a myslitelů (F. Hölderlin, M. Heidegger), s nimiž lyrický subjekt vedl imaginativní rozhovor o smrti o věčnosti, o nadčasovém přesahu individuální existence. Zatímco rozsáhlá stať D. Kalinowského *Estetika „błękitnego kwiatu“* (s. 157–194) postrádá srovnávací zřetel k polskému kontextu a spíše jednostranně ukazuje na jeden z nejdůležitějších fenoménů německé literární a filozofické tradice, na intersemiotický dialog a rozmanité významové konotace uměleckého výrazu spjatého s estetikou barev u Novalise, P. Roguski v pří-

spěvku *Poetyckie „teraz“*. *Struktura czasu u Eduarda Mörikego* (s. 195–203) připomíná složitý recepční osud německého lyrika první poloviny 19. století E. Mörikeho, který byl v samotném Německu nesprávně chápán jako básník harmonicky plynoucího času, vnitřního klidu a ustálených hodnot a který byl v Polsku prakticky až do překladu A. Lama (2002) neznámý. V nejrozsáhlejší stati, v jakémsi monografickém portrétu *Kafka jako antyepik. Konteksty i kontrteksty* (s. 207–259) její autor, přední literární teoretik E. Kasperski analyzuje románové pojetí narace a časoprostoru Kafkových próz. Kasperski zde především polemizuje s výklady zdůrazňujícími Kafkovu „poetiku fragmentárnosti“ jako přímý odraz referenční skutečnosti. Podle polského teoretika nedoceněny zůstávají impulzy filozofického vitalismu, uměleckého iracionalismu a raného existencialismu, který intenzivněji rezonoval s Kafkovým individuálním i společenským osudem.

Tematický oddíl věnovaný specifickému postavení G. Grasse v německém a polském kontextu uvozuje stať M. Latkowské *Niemiecka i polska debata wokół ksiązek Grassa: Rozległe pole i Idąc rakiem* (s. 263–275), která se zabývá rozdílným přijetím významného západoněmeckého intelektuála kašubského původu v obou zemích. Zatímco *Rozległe pole*, které se vyrovnávalo s otázkou sjednocení Německa, v domácím prostředí vyvolalo politickou kontroverzi, v Polsku byl Grass respektován jako nositel Nobelovy ceny a tvůrce estetických hodnot, obdobně v *Idąc rakiem* téma německého vysídlení z východních oblastí Říše bylo chápáno v Polsku méně provokačně než v samotném Německu. Rovněž znamenitá studie W. Rzońci *Polska recepcja dzieła Grassa w latach dziewięćdziesiątych XX wieku* (s. 277–287) rozebírá fenomén Grossovy čtenářské obliby v Polsku v 90. letech. Polsko-německé vztahy v posledním desetiletí 20. století procházely radikálními politickými a kulturními proměnami. K autorově popularitě intenzivně přispěl kašubský, tj. německo-polský původ, např. v knize *Z dziennika ślimaka* Grass Kašuby považuje za mýtický staroslovanský národ, který užívá vymírající jazyk, lexikálně „nasyćený“ německo-polskými výpůjčkami. Další důvody úspěchu vyplývají z žánrové situace 90. let, kdy v Polsku doznívá pozdní fáze silného postmodernismu: Grass svým groteskním podtextem erotismem, ionizací a fantaskním realismem rezonoval s polskou tradicí, podle Rzońci se středoevropskou demýtizací historie. Sborník uzavírá studie B. Karwowskiej *Niemki w powojennej literaturze polskiej. Antagonistyczne (narodowe) tożsamości i „kobięca“ pamięć* (s.291-308), která s využitím módní genderové teorie interpretuje obraz Němky v polské próze. Zatímco těsně po druhé světové válce převládal jednoznačný odsudek v podobě „syrových“ dokumentů nebo emocionálních výpovědí, v 60. letech se obraz Němky problematizuje a komplikuje, přetrvává však kanonizovaný model antagonistického mýtu kolektivní národní identity.

Sborník studií, který poskytuje ucelený pohled na polsko-německé literární vztahy, zejména na recepci německého písemnictví v polském kulturním kontextu, se zařazuje k linii interkulturní a imagologické komparistiky, která zkoumá nejen typologicky odlišné a vzdálené celky, ale i vzájemné vztahy dvou blízkých literatur. Právě geografické sousedství v areálu slovansko-neslovanské střední Evropy demonstrované na německo-polském příkladu mohlo vést k hrozbě odmítní, či negování anebo násilné deintegraci, anebo k vlivologickým závěrům o jednostranné převaze či závislosti. Autoři studií přinášejí bohatý historický materiál, dokumentují faktografické dějiny překladu, na straně druhé jim jde především o vysledování historických procesů a vývojových perspektiv oboustranného vnímání. K nejzávažnějším závěrům patří komparativní reflexe (E. Czaplejewicz, E. Brödner, A. Lam, E. Kasperski, W. Rzońca) zohledňující specifické

postavení západoslovanského Polska ve střední Evropě a jeho mezikulturní komunikaci se svými sousedy. Jestliže autoři dospívají k závěru, že polská recepce nejbližších sousedů a zvláště německé literatury je světem specifických paradoxů, záhad a otázek, autoři se snaží tuto recepční „jinakost“ pojmenovat a uchopit. Proto vymezují polsko-německý kulturní dialog jako sémiotické pole „protínajících se“, ale i „míjejících se“ poetik, témat a žánrů, jejich složitých intertextuálních a vnitrotextových transferů. Na rozdíl od česko-německých vztahů, které byly, jsou a budou pro naše malé západoslovanské etnikum rozhodující, Poláci se v dějinách opozičně vymezovali spíše proti velmocenskému Rusku a pojem střední Evropy nahrazovali termínem středovýchodní Evropy jako označení regionu mezi Adriatikem a Baltem, Německem a Ruskem. Na druhou stranu nelze tvrdit, že by německá kultura byla v Polsku vědomě opomíjena, že by zde neexistovaly hlubší doložené výpůjčky, kontakty, vztahy či analogie. Ve skutečnosti šlo spíše o koexistenci či zprostředkování a kontakty než o přímé „vlivy“, které by se odehrávaly za podmínky vědomé znalosti toho druhého. Polský zájem o německou kulturu se realizoval spíše v rovině individuálních kontaktů a intertextuálních filiací či překladatelských zálib. Výhodou sborníku, který neaspíruje na kompletní historický přehled, je skutečnost, že polsko-německé kulturní vztahy i přes svou složitost jsou celkově zbaveny demýtizace, realisticky interpretovány jako nepřetržitý proces porozumění a neporozumění. Především však ukazují, že na přelomu 20. a 21. století s politickým sblížením v rámci evropské integrace vzrůstá oboustranný zájem o literaturu svého souseda.

Miloš Zelenka

PODNĚTNÁ SLAVISTICKÁ PRÁCE O CESTOPISECH KARLA ČAPKA

Agnieszka Janiec-Nyitrai: *Svět mezi řádky. Kapitoly o cestopisech Karla Čapka.* Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta stredoerópskych štúdií, Nitra 2011. 228 s.

Polská bohemistka působící na Fakultě středoevropských studií UKF (se silným hungaristickým programem) v Nitře, žijící v Budapešti se svým maďarským manželem a kompetentně píšící o české literatuře je vskutku jakýmsi znovuobjeveným středoevropským fenoménem, který od druhé poloviny 20. století začal u nás mizet, ale nyní, jak je vidět, se znovu rodí. Také téma, jež si autorka vybrala, tedy cestopis (Karel Čapek je svým způsobem kosmopolitní, přesahující hranice jedné země a jednoho národa a dokonce i střední Evropy, i když i ta je tu autorským hlediskem přítomna).

Úvodní kapitolu věnuje autorka tradičně cestopisu obecně, jeho kořenům a vývoji. Je to úkol olbřímí a nevím, zda se mu měla tolik věnovat, neboť o tom bylo už napsáno poměrně mnoho a vcelku dobře, ostatně seznam sekundární literatury, jež autorka uvádí, o tom výmluvně svědčí. Také si nejsem jist, zda autorka úplně přesně postihla všechny hybné momenty geneze cestopisu, zejména jeho sentimentalistickou fázi, která byla podle mého soudu klíčová i ve formování některých národních literatur a jejich moderní podoby, a nejnovější období a také jeho funkci při utváření poetiky literatury jako celku. Výborná je kapitola *Cestopis z hlediska genologického* (jde však spíše o hledisko žánrové, genologie jako literárněvědná disciplína je spíše v pozadí). Velmi přínosná z pohledu historiografického je kapitola *Stav výzkumu Čapkovy cestopisné tvorby*, ale nevím, zda není zbytečně podrobný a zda je funkčně členěn, totiž zda právě hledisko země je tím